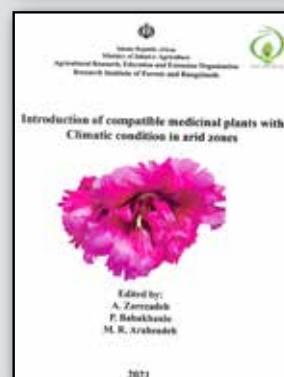
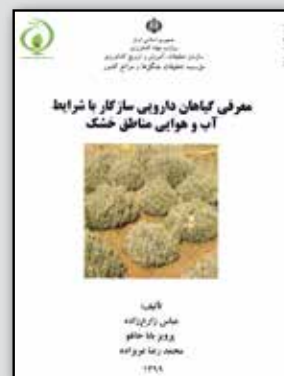

نقد و بررسی کتاب «معرفی گیاهان دارویی سازگار با شرایط آب و هوایی مناطق خشک»

حسین بتولی*

این کتاب توسط آقایان مهندس عباس زارعزاده، مرحوم مهندس پرویز باباخانلو و مهندس محمدرضا عربزاده تهیه و تدوین و توسط مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور در سال ۱۳۹۹ منتشر شده است. مجموعه حاضر، نتیجه تلاش همکاران بسیار عزیز و تلاشگر مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد (به‌ویژه آقایان مهندس زارعزاده و عربزاده) و سایر اعضای هیئت علمی و پژوهشگران استان یزد و همچنین استاد فقید و پیشکسوت، زنده‌یاد مهندس پرویز باباخانلو که سال‌های متمادی در ستاد مؤسسه و به‌ویژه بخش تحقیقات گیاهان دارویی و معطر در زمینه گیاه‌شناسی، شناسائی، معرفی و کشت و پرورش گیاهان دارویی کشور؛ تلاش‌های وافر و بی‌شائبه‌ای را به خرج دادند، بوده که به زیور چاپ آراسته شده است. در این مجموعه نفیس و ارزشمند، نتایج به‌دست آمده از کشت، پرورش و سازگاری بیش از ۱۱۹ گیاه دارویی کشور در کلکسیون گیاهان دارویی مرکز تحقیقات استان یزد طی ۱۲ سال (۱۳۷۳ تا ۱۳۸۴) جمع‌آوری و تدوین شده است. از مجموع ۱۱۹ گونه گیاه دارویی مورد مطالعه، ۷۸ گونه سازگار با شرایط اقلیمی منطقه گرم و خشک استان یزد معرفی شده‌اند. در این کتاب علاوه بر سازگاری گونه‌های مورد مطالعه و ارائه فنولوژی آنها، خلاصه نتایج اقدامات انجام‌شده درمورد جمع‌آوری اندام‌های قابل تکثیر گیاهان، تکثیر، کاشت و بهره‌برداری از محصول ارائه شده که از منظر کاربردی توانمندی بی‌ظیری را برای علاقمندان به زراعت گیاهان دارویی و معطر مناطق گرم و خشک کشور فراهم می‌آورد.

باتوجه به کمبود منابع آبی کشور و موقعیت جغرافیائی و بوم‌شناسی بخش‌های مرکزی کشور و به‌ویژه استان‌های یزد، اصفهان، سمنان، کرمان، تهران و خراسان جنوبی؛ زراعت گیاهان پرتوقع و آب‌بر، نه تنها در راستای توسعه پایداری کشاورزی این گستره بوم‌شناسی نبوده، بلکه از منظر اقتصادی نیز مقرون به‌صرفه نیست. همچنین، باتوجه به حاکمیت اقلیم گرم و خشک و زیاد بودن میزان تبخیر و تعرق و تسلط انواع تنش‌های محیطی در این زیست‌بوم بیابانی، توصیه و ترویج زراعت گیاهان دارویی و معطر مقاوم به خشکی و سازگار با شرایط بوم‌شناسی

*-دانشیار پژوهش، باغ گیاه‌شناسی کاشان، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کاشان، ایران
پست الکترونیک: ho_batooli@yahoo.com

این مناطق به‌عنوان یکی از استراتژی‌های درخورد توجه در جایگزینی زراعت اقتصادی رستنی‌های داروئی و معطر سازگار با شرایط بوم‌شناسی منطقه با شیوه‌های کشاورزی مرسوم و سنتی، مطرح می‌شود. بدون شک اجرای سامانه آبیاری تحت فشار (به‌ویژه قطره‌ای) و انتخاب و کشت گونه‌های گیاهی داروئی سازگار به شرایط اقلیمی مناطق خشک مرکزی کشور، طی سه دهه اخیر مورد توجه متولیان و دستگاه‌های اجرائی در امر تعیین و جایگزینی الگوی کشت در مناطق یاد شده بوده است. مطالعات انجام‌شده در پروژه ملی شناسائی، کشت و اهلی کردن گیاهان داروئی و معطر کشور که از اوائل دهه هفتاد در مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور و مراکز تحقیقاتی سایر استان‌های کشور انجام شد، منجر به ارائه یافته‌های ارزشمندی از انتخاب و معرفی گونه‌های گیاهی داروئی سازگار با هر منطقه شد. اگرچه نتایج این پژوهش‌ها طی بازه زمانی یاد شده، در محافل علمی و دانشگاهی مطرح شد و مقالات زیادی نیز منتشر شد، لیکن تاکنون کتاب‌های بسیار محدودی در ارتباط با موضوع معرفی گونه‌های گیاهی سازگار با شرایط اقلیمی مناطق خشک کشور، انتشار یافته است. بنابراین، کتاب گیاهان داروئی سازگار به شرایط اقلیمی مناطق خشک، جزء انتشارات ارزشمند و کاربردی مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور در زمینه معرفی گیاهان داروئی سازگار به مناطق خشک به‌شمار می‌آید که نتایج یافته‌های آن، برای علاقمندان به زراعت گیاهان داروئی بسیار سودمند است.

این کتاب در ۲۵۲ صفحه شامل یک صفحه سپاسگزاری، دو صفحه پیشگفتار، ۶ صفحه مقدمه، ۵ صفحه جدول مربوط به ارائه فهرست گونه‌ها، ۱۷ صفحه جدول مشخصات کاشت و فنولوژی گونه‌ها، ۱۸۵ صفحه معرفی ۹۴ گونه گیاه داروئی مورد مطالعه، ۷ صفحه جدول ضمیمه معرفی مشخصات ۲۴ گونه گیاه داروئی مقاوم به خشکی استان یزد، دو صفحه منابع و مأخذ و ۲۷ صفحه تصویر از گیاهان مورد بررسی تنظیم شده است.

در مقدمه کتاب وضعیت اقلیمی ایستگاه تحقیقات گیاهان داروئی استاد یزد مورد بررسی قرار گرفته است. وضعیت خاک‌شناسی محل کشت گیاهان داروئی ایستگاه مورد نظر با تأکید بر ارائه نتایج آزمون فیزیکی و شیمیائی نمونه خاک محل کشت گیاهان داروئی در قالب جدول ارائه شده است. عرصه پیش‌بینی شده برای بررسی سازگاری گیاهان داروئی سازگار به شرایط اقلیمی استان یزد، به مساحت ۵ هکتار انتخاب شده و شش قطعه اصلی در این عرصه ۵ هکتاری برای کاشت و بررسی سازگاری گونه‌های گیاهی مورد مطالعه، منظور شده است. سه قطعه برای کاشت گونه‌های گیاهی یک‌ساله، دوساله، چندساله (علفی و بوته‌ای) و پیازی؛ یک قطعه برای گیاهان داروئی درختچه‌ای و دو قطعه برای گونه‌های درختی اختصاص یافته

است. سامانه آبیاری مورد استفاده تحت فشار به شیوه قطره‌ای می‌باشد. بذرها و نهال‌های مورد استفاده از طریق جمع‌آوری از عرصه طبیعی رویشگاه‌های گیاهان داروئی استان یزد، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، مراکز تحقیقاتی سایر استان‌های کشور و یا از منابع خارجی تأمین شده است. در مجموع، ۱۱۹ گیاه داروئی شامل ۲۳ گونه درختی و درختچه‌ای و ۹۶ گونه بوته‌ای، علفی، بومی و غیربومی مورد مطالعه قرار گرفته است. در قسمت مربوط به بررسی سازگاری گیاهان داروئی مورد مطالعه، نویسندگان گیاهان کشت شده را در شرایط اقلیمی استان یزد در سه گروه طبقه‌بندی کرده‌اند. گروه اول شامل گیاهان سازگار که به دلیل انطباق با شرایط اقلیمی محل کشت، تقویم حیاتی را کامل کرده و میزان عملکرد محصول آنها در منطقه تحت بررسی، اقتصادی تشخیص داده شده‌اند. گروه دوم شامل گیاهان داروئی به‌نسبت سازگار که به‌واسط عدم تکمیل فنولوژی آنها، میزان عملکرد آنها بین ۶۰ تا ۷۰ درصد میانگین تولید محصول تشخیص داده شده است. گروه سوم نیز شامل رستنی‌های داروئی ناسازگار بوده که این گروه به‌واسط عدم سازگاری با شرایط محیطی، قادر به ادامه رشد نبوده و خشک شدند. در مجموع، ۷۸ گونه با شرایط اقلیمی ایستگاه تحقیقاتی سازگار بوده که از این تعداد، ۲۴ گونه مقاوم به خشکی بودند. ۲۸ گونه به‌نسبت سازگار، ۳ گونه ابتدا سبز شدند لیکن به دلیل عدم سازگاری، خشک شدند. بذر ۱۰ گونه اصلاً سبز نشدند. از بین ۴۵ گونه گیاه داروئی غیربومی کاشته شده نیز ۲۴ گونه آن با شرایط اقلیمی سازگاری نشان دادند.

نویسندگان گونه‌های داروئی چندساله کشت شده را به سه گروه مختلف تقسیم‌بندی کرده‌اند: (۱) گیاهان منوکاریک که تا چند سال از کشت، تنها به حالت رویشی باقی می‌مانند (مانند آنگوزه و وشا)؛ (۲) گیاهان درختی و درختچه‌ای داروئی مانند به و زالزالک و (۳) گیاهانی که به دلیل نامساعد بودن شرایط اقلیمی در فضای آزاد قادر به رویش طبیعی نیستند (مانند صبر زرد). برخی از گونه‌های گیاهی مانند خاکشیر، قودومه، اسفرزه، زیره سبز و هندوانه ابوجهل (در مجموع، ۱۳ گونه)، جزء گیاهان داروئی مقاوم به خشکی و سازگار به شرایط اقلیمی محل کشت (دارای عملکرد مناسب) معرفی شده‌اند. نه گونه به دلیل سازگاری زیاد، به‌عنوان گیاهان همراه زراعت در قسمت‌های مختلف کلکسیون یزد وجود دارند. ده گونه گیاه داروئی دارای فنولوژی کامل بوده، لیکن تولید آنها در شرایط اقلیمی یزد، اقتصادی تشخیص داده نشد. سه گونه نیز به‌علت عدم سازگاری با شرایط اقلیمی منطقه، ۲ تا ۳ سال پس از کشت از بین رفتند. جدول ۲ کتاب، مربوط به فهرست ۱۱۹ گیاهان داروئی کشت‌شده در کلکسیون گیاهان داروئی یزد است که به نام لاتین خانواده، جنس و گونه‌ها و نام فارسی آنها اشاره دارد. نحوه تنظیم این جدول براساس فهرست الفبائی نام علمی گونه‌ها مرتب شده است. اگرچه این جدول به معرفی اجمالی نام کلیه

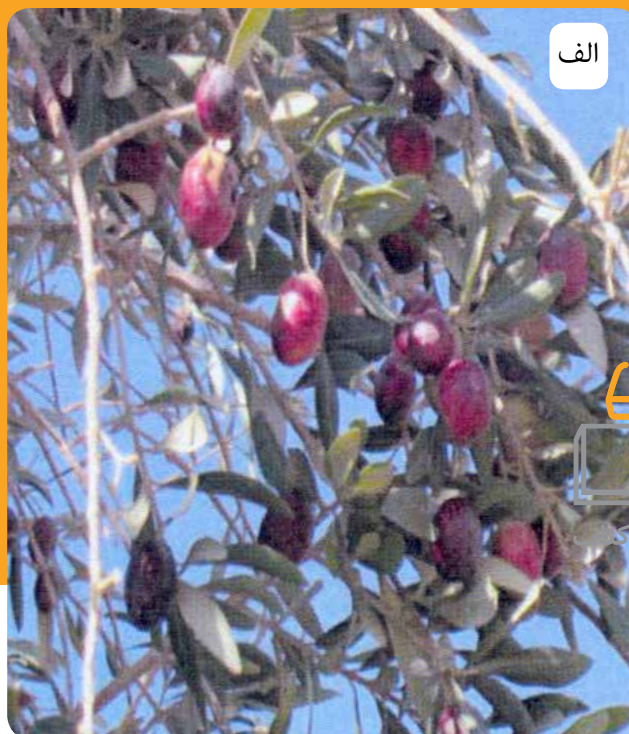

شکل ۱- الف: *Allium sativum*، ب: *Aloe vera*، ج: *Alyssum stapfi*، د: *Anchusa italica*

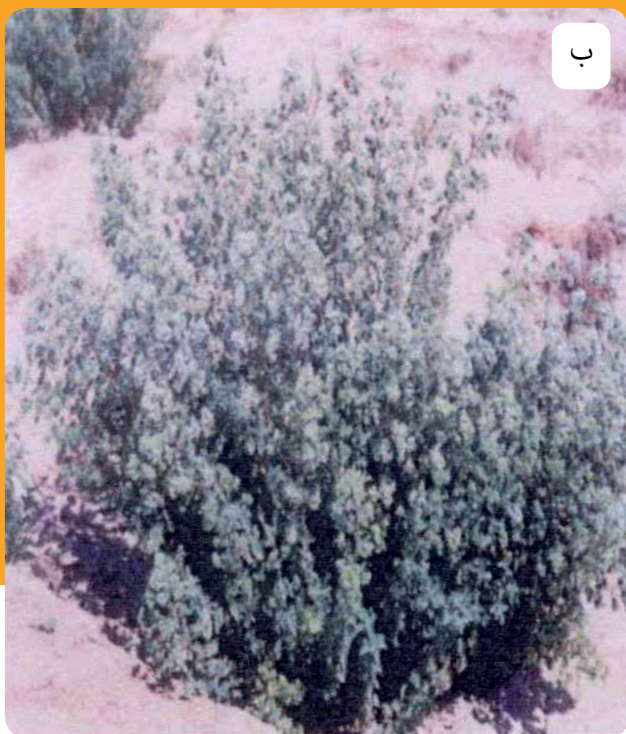
نقاط مختلف کشور به عنوان علف هرز رویش دارند (مانند خرفه، خاکشیر، بارهنگ، خارخسک، پنیرک، شیرین بیان و شاه تره) و بدون هیچ گونه محدودیت زیستی در انواع اراضی به راحتی رویش می یابند، به عنوان گونه های گیاهی دارویی مقاوم به

گونه های مورد مطالعه در این کتاب می پردازد، لیکن بهتر بود توضیح این جدول در متن کتاب به ویژه در مورد تعداد جنس ها و خانواده های گیاهی مورد بررسی نیز ارائه می شد. در ضمن، نیاز نبود برخی از گونه های رایج که در اغلب اراضی زراعی و باغی

الف

ب

ج

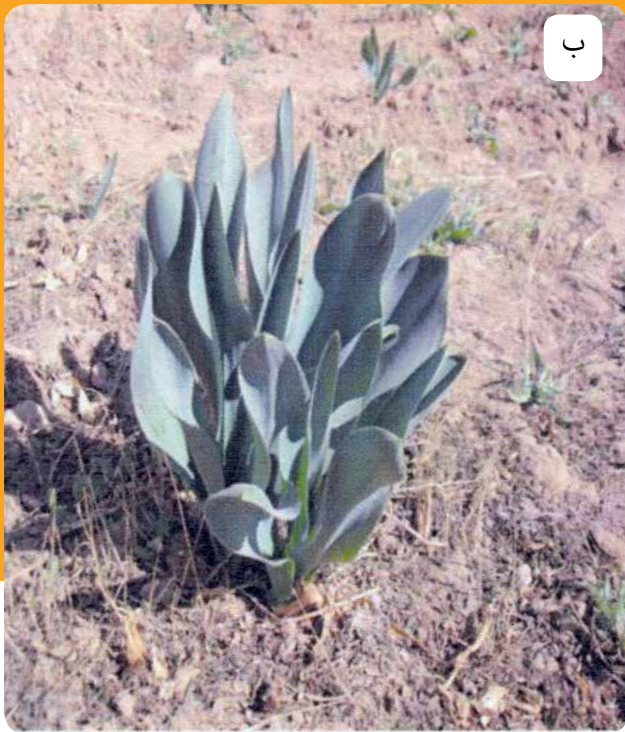
د

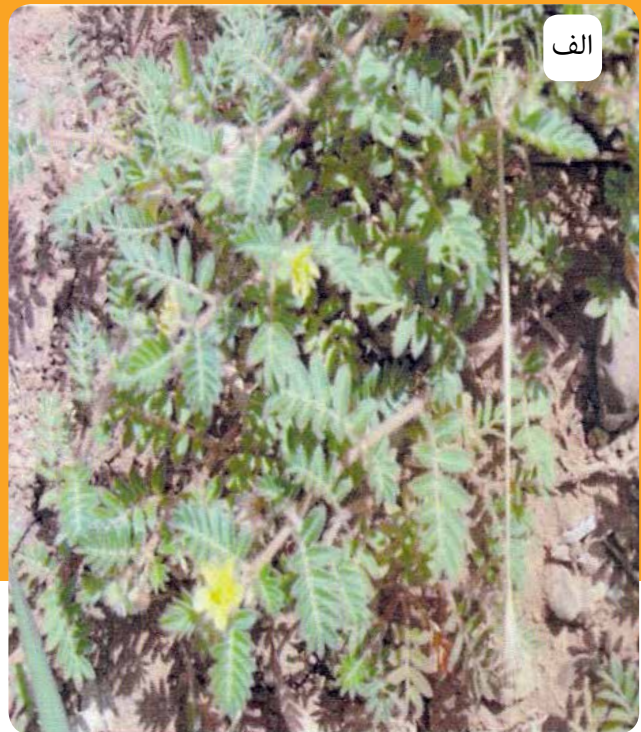
شکل ۲- الف: *Olea europaea*، ب: *Organium volgare*، ج: *Panicum miliaceum*، د: *Papaver dubium*

سایر مناطق کشور، مقرون به صرفه نباشد. جدول ۳ اشاره به مشخصات بذر، اندام قابل تکثیر، نحوه کاشت، فاصله ردیف و پایه، اندام قابل بهره‌برداری گیاه، تاریخ جوانه‌زنی، گل‌دهی و برداشت و سازگاری گیاهان مورد مطالعه دارد. در این جدول ۸ گونه در هر صفحه مورد ارزیابی قرار گرفته است. ایرادات زیر درمورد این جدول قابل اشاره است:

خشکی معرفی شوند. افزون بر این، گونه‌هایی مانند ذرت، کنجد، مرزه، سیر و روناس چندین دهه است که به‌عنوان سبزیجات مرسوم در اغلب نقاط کشور کشت می‌شوند. بنابراین، کشت و پرورش آنها به‌عنوان گیاهان دارویی مقاوم به خشکی، از مزیت ویژه‌ای برخوردار نیست و به‌دلیل ضرورت کشت آبی در مناطق خشک (نظیر یزد)، شاید از منظر تولید اقتصادی در مقایسه با

ب

الف

د

ج

شکل ۲- الف: *Tribulus terrestris*, ب: *Urginea maritima*, ج: *Verbascum sogaricum*، د: *Verbascum sogaricum*

منشاء بذر منظور شده است. از آنجائی که به نظر می رسد منشأ اغلب گونه های اشاره شده در این کتاب از بذرهای داخل کشور باشد و تنها هفت گونه کدوی پوست کاغذی، آرتیشو، زوفا، اسطوخودوس، بابونه اروپائی، آویشن باغی و سنبل الطیب دارای منشأ خارجی ذکر شده اند (درمورد این گونه ها نیز به دلیل کشت مرسوم آنها طی ۳۰ سال اخیر، بذرهای حاصل از بوته های

- به دلیل حجم زیاد اطلاعات غیر ضروری مطرح شده، اندازه قلم مورد استفاده قدری کوچک است.
- با توجه به اینکه در جدول ۲، معرفی اجمالی نام علمی و فارسی گیاهان ارائه شده است، بهتر بود در جدول ۳، به جای دو ستون نام علمی و فارسی، یکی از آنها حذف شود.
- در این جدول دو ستون داخلی و خارجی برای ویژگی

استقرار یافته در کشور به دست می‌آید)، بهتر است این دو ستون حذف شده و در صورت ضرورت تنها به ۷ گونه فوق اشاره شود.

- با توجه به اینکه ستون مربوط به کشت آبی برای تمام گونه‌ها یکسان ذکر شده است، نیاز به ارائه این ستون نبوده و کافی است در متن توضیح داده شود که تمام گونه‌های مورد بررسی، به وسیله کشت آبی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

- ستون مربوط به ابعاد کرت‌ها برای برخی گونه‌ها با ابعاد ذکر شده (۳×۲) و برای برخی دیگر تنها حاصل ضرب ابعاد کرت (۱۵) ارائه شده است که توصیه می‌شود اعداد این ستون یکسان ارائه شوند.

- ستون مربوط به فاصله بین دو

ردیف کاشت و ستون مربوط به فاصله بین دو بوته در هر ردیف فاقد واحد اندازه‌گیری است.

- ستون مربوط به سازگاری گونه‌ها برای برخی گونه‌ها مانند زالزالک زرد، زالزالک قرمز، برنجاسف، بومادران و سلمک معطر تنها با خط تیره مشخص شده که این علامت در زیرنویس جدول توضیح داده نشده است.

- ستون آخر جدول نیز به عنوان ملاحظات ذکر شده که هیچ مطلبی برای هیچ گونه‌ای ذکر نشده است، بنابراین این ستون نیز باید حذف شود.

از صفحه ۳۱ تا ۲۱۵ کتاب، نویسندگان به معرفی ۹۴ گونه گیاه داروئی سازگار با شرایط مناطق خشک استان یزد پرداخته‌اند. برای هر گونه گیاهی، نام علمی، نام خانواده و نام‌های فارسی و انگلیسی ذکر شده است. خصوصیات گیاه‌شناسی، قسمت‌های مورد استفاده، ترکیبات شیمیائی، خواص مهم داروئی، خواص‌های اکولوژیکی، روش تکثیر و نحوه کاشت و خلاصه اقدامات انجام شده و نتایج به دست آمده گونه‌ها، از جمله موارد ذکر شده هستند که در ۱۸۵ صفحه ارائه شده‌اند. همچنین، برای گونه‌های معرفی شده، یک تا چهار عکس رنگی از گیاه در انتهای کتاب با زیرنویس شماره عکس و نام لاتین آن ارائه شده است.

در مورد خصوصیات گیاه‌شناسی گونه‌ها به استناد منابع و مآخذ گیاه‌شناسی مختلف، برای هر گونه بین دو تا هفت سطر توضیح داده شده است. در خصوص قسمت‌های مورد استفاده گیاه، به اندام‌های مختلف هر گیاه (برگ، گل، گل‌آذین، کپه، کلاله، خامه، جوانه‌های گل و گل‌های انتهائی گیاه ماده، غنچه

گل، میوه، بذر، روغن بذر، ریشه، ساقه و سرشاخه‌های گل‌دار، پیاز، ریزوم، برگ، دمبرگ، پوست ساقه، غده، صمغ، پوست ریشه و ساقه و کلیه قسمت‌های گیاه) به استناد منابع مختلف، اشاره شده است. ترکیب‌های شیمیائی هر گیاه نیز بر اساس رفرنس‌های مختلف، به صورت خلاصه ذکر شده است. ترکیب‌های شیمیائی هر گیاه مبتنی بر متابولیت‌های ثانویه برجسته گیاهان مانند: اسانس، تانن، رزین، روغن‌های فرار و ثابت، ساپونین، فلاونوئید، آلکالوئید، اسیدهای چرب، فنل، گلیکوزید، موسیلاژ، مواد قندی، املاح، کاروتنوئید، ویتامین، مواد معدنی و آنتوسیانین، ذکر شده است.

در مورد ویژگی مهم داروئی گیاهان نیز بر مبنای رفرنس‌های مختلف علمی، برای هر گیاه در دو تا نه سطر، مطالب ارزنده‌ای

ارائه شده است. در این قسمت اثرات درمانی مواد مؤثره هر گونه مبتنی بر کاربردهای طب سنتی گیاهان ذکر شده است. به شیوه کاربرد سنتی مواد مؤثره گیاه نظیر دمکرده، خیسانده و یا جوشانده نیز اشاره شده است. همچنین، تأثیر مواد مؤثره اندام‌های قابل استفاده گیاهان نظیر اثرات ضد تشنج، ضد میگرن، ضد عفونی‌کننده، ضد سرفه، ضد عطش و ضد تهوع ذکر شده است.

در مورد نیازهای بوم‌شناسی گونه‌های مورد بررسی، به نحوه جوانه‌زنی بذر و تیمار بذری، درجه حرارت مطلوب برای جوانه‌زنی بذر، نورپسندی و سایه‌پسندی هر گیاه، ویژگی فیزیکی و شیمیائی خاک مورد نیاز هر گونه، حساسیت گونه به گرما، سرما و سایر تنش‌های محیطی، نیازهای آبی و غذایی گیاه، زه‌کشی خاک، گستردگی سیستم ریشه‌ای گیاهان و شرایط بهینه رشد هر گیاه توجه شده است. در روش تکثیر و نحوه کاشت هر گونه بر اساس منابع مختلف و یافته‌های نویسندگان، مطالب کاربردی در مورد روش‌های مختلف تکثیر گونه‌ها از طریق رویشی (پاجوش، قلمه، غده، پیاز، تقسیم بوته، ریزوم) و یا زایشی (بذر) نیز مورد بررسی قرار گرفته است. تیمار بذر (خراش پوست بذر، سرمادهی و غیره)، عمق کاشت بذر، قوه نامیه بذر، بهترین زمان کاشت بذر (بهار یا پائیز)، تعداد روز تا جوانه‌زنی بذر، شیوه شکستن خواب بذر، فاصله ردیف‌های کشت، کشت مستقیم و یا غیرمستقیم بذر، مقدار بذر مورد نیاز به ازای هر هکتار، مراحل رشد گیاه، زمان برداشت محصول، مقادیر مواد غذایی خاک به هنگام آماده‌سازی بستر کاشت (نسبت انواع کودهای شیمیائی و آلی)، عملکرد تولید محصول

در مورد ویژگی مهم داروئی گیاهان نیز بر مبنای رفرنس‌های مختلف علمی، برای هر گیاه در دو تا نه سطر، مطالب ارزنده‌ای ارائه شده است. در این قسمت اثرات درمانی مواد مؤثره هر گونه مبتنی بر کاربردهای طب سنتی گیاهان ذکر شده است. به شیوه کاربرد سنتی مواد مؤثره گیاه نظیر دمکرده، خیسانده و یا جوشانده نیز اشاره شده است. همچنین، تأثیر مواد مؤثره اندام‌های قابل استفاده گیاهان نظیر اثرات ضد تشنج، ضد میگرن، ضد عفونی‌کننده، ضد سرفه، ضد عطش و ضد تهوع ذکر شده است.

(وزن خشک و تر) ذکر شده است.

در ادامه کتاب، به خلاصه اقدامات انجام شده و نتایج حاصل از بررسی کاشت و سازگاری گونه‌های مورد مطالعه، مبتنی بر پژوهش‌های کاربردی نویسندگان که طی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۴ در کلکسیون گیاهان داروئی ایستگاه تحقیقات یزد انجام شده، اشاره شده است. بدون شک برجسته‌ترین یافته‌های تحقیقاتی کاربردی این کتاب (برای هر گونه)، در این قسمت از کتاب آمده است. نتایج حاصل از میزان سازگاری گونه، درصد موفقیت گیاه، توصیه کاربردی برای کشت، میزان زادآوری طبیعی گیاه در شرایط اقلیمی محل بررسی، بهترین شیوه ازدیاد گیاه و حساسیت و یا مقاومت گیاه نسبت به انواع تنش‌های محیطی (گرما، سرما، نور زیاد، آفات احتمالی خسارت‌زا، شوری و قلیائیت خاک، خشکی و کم‌آبی و غیره) به‌عنوان یافته‌های بسیار ارزشمندی تلقی می‌شوند که نویسندگان برای گونه‌های مورد تحقیق در این کتاب ارائه داده‌اند.

از سایر نواقص کتاب می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اگرچه براساس جدول‌های ۲ و ۳، سازگاری ۱۱۹ گیاه داروئی در شرایط اقلیمی استان یزد مورد بررسی قرار گرفته است، لیکن نویسندگان در معرفی اطلاعات مورد اشاره برای هر گیاه، به گونه‌هایی نظیر آکاسیا، بومادران هزاربرگ، ختمی بیابانی، ختمی بدون کرک، تاج‌الملوک و برنجاسف هیچ اشاره‌ای نکرده‌اند. به‌عبارت دیگر، درمورد بیش از ۲۰ درصد از کل گونه‌های مورد اشاره در این کتاب (معادل ۲۴ گونه)، اطلاعات متنی ارائه نشده است. بنابراین، چه الزامی برای ارائه این گیاهان در جدول ۲ و ۳ کتاب وجود دارد؟ اگر این تعداد، جزء رستنی‌های ناموفق برای استقرار در شرایط اقلیمی مناطق گرم و خشک استان یزد بوده است، بدیهی است، ضمن بیان نتایج حاصل از عدم سازگاری آن با شرایط ذکر شده، به فقدان موفقیت آنها به استناد تحقیقات انجام گرفته، می‌باید تأکید می‌شد.

- از بین ۹۴ گونه مورد مطالعه که اطلاعات آنها ارائه شده است، درمورد ۱۶ گونه عکس و تصویری از گیاه در انتهای کتاب ارائه نشده است. درضمن، باتوجه به اشراف پژوهشگران در مستندسازی اطلاعات کاربردی هر یک از گونه‌های مورد بررسی، انتظار می‌رود، عکس‌های مستند و با کیفیت بهتری در این کتاب قرار می‌گرفت. اغلب تصاویر رنگی ارائه شده یا فاقد کیفیت لازم بوده و یا اینکه تصاویر از منابع اینترنتی با کیفیت بسیار ضعیف تهیه شده‌اند. بهتر بود به‌جای ارائه سه تا چهار عکس برای معرفی برخی گونه‌ها، یک تصویر واضح و گویا از کلیه گونه‌های مورد پژوهش ارائه می‌شد. از آنجائی که کلیه گونه‌ها طی چندین سال اجرای تحقیق، توسط مجریان محترم جمع‌آوری و در ایستگاه تحقیقات استان یزد کاشته شده‌اند، باید عکس‌هایی زیبا و مستند از نحوه استقرار گونه‌ها در محل مورد نظر (کلکسیون) تهیه می‌شد. به‌عنوان مثال، به‌نظر نمی‌رسد عکس‌های مربوط به آویشن شیرازی (عکس ۱۰۴)، گل ماهور

(عکس ۹۹)، ریواس (عکس ۷۶)، بنه (عکس ۶۷)، آنگوزه (عکس ۳۵) و وشا (عکس ۳۰) از گیاهان استقرار یافته در کلکسیون یزد باشند و به احتمال زیاد این عکس‌ها از رویشگاه‌های طبیعی گونه‌ها تهیه شده‌اند.

- نام انگلیسی برخی از گونه‌ها همچون قدومه شیرازی، زرشک رزاقشانی، کدوی پوست‌کاغذی، مشگک و شاه‌تره در متن ذکر نشده است.

- برای گونه‌های اشاره شده در جدول انتهائی کتاب (جدول ضمیمه) توضیح بسیار مختصری در متن ارائه شده است.

- گیاه داتوره تماشائی در اغلب مناطق گرم و خشک کشور به‌عنوان گیاه چندساله رویش دارد، در حالی که در ردیف ۶ جدول ضمیمه کتاب، به‌عنوان گیاه یک‌ساله معرفی شده است.

- مختصات جغرافیائی ایستگاه تحقیقات گیاهان داروئی استان یزد، بدون ذکر واحد درجه، دقیقه و ثانیه ذکر شده است (صفحه ۴ کتاب).

- باتوجه به اینکه ۱۱۹ گیاه داروئی مختلف در کلکسیون گیاهان داروئی یزد مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و کلیه گونه‌ها از طریق کشت آبی بررسی شده‌اند، تأکید می‌شود خصوصیات فیزیکی و شیمیائی آب مورد استفاده برای آبیاری در یک جدول جداگانه مشابه جدول آنالیز خاک، ارائه می‌شد.

- به چه دلیلی باوجود اینکه گونه‌هایی همچون ختمی بیابانی و اسفند در جدول ضمیمه به‌عنوان گیاهان داروئی مقاوم به خشکی و سازگار به شرایط اقلیمی استان یزد معرفی شده‌اند، لیکن هیچ‌گونه مطلبی در متن کتاب برای این دو گونه ارائه نشده است.

- نام فارسی (*Salvia officinalis*) در جدول‌های ۲ و ۳، مریم‌گلی طبی ذکر شده است (ردیف ۹۷ جدول‌های ۲ و ۳)، در حالی که نام فارسی این گونه در توضیح متن (صفحه ۱۷۶) مریم‌گلی داروئی عنوان شده است.

قسمت پایانی کتاب به منابع و مآخذ اختصاص یافته است. از میان ۴۵ منبع استنادشده، ۳۹ منبع داخلی و تنها ۶ رفرنس خارجی مورد استفاده قرار گرفته است. قدیمی‌ترین رفرنس‌های فارسی، مربوط به سال ۱۳۶۲ و جدیدترین آنها مربوط به سال ۱۳۹۱ است. قدیمی‌ترین رفرنس‌های انگلیسی نیز مربوط به سال ۱۹۴۸ و جدیدترین منابع نیز متعلق به ۲۰۰۴ هستند. درمجموع، اغلب منابع مورد استناد قدری قدیمی هستند. در انتها نیز توصیه می‌شود باتوجه به اینکه عکس پشت جلد کتاب، تنها جام گل یک گیاه را نشان می‌دهد و توضیحی برای آن در متن ذکر نشده است، در زیرنویس صفحه ماقبل آخر به نام علمی این گیاه اشاره شود تا ارتباط تصویر با متن کتاب گویاتر بیان شود. بهتر بود به منابع تهیه عکس‌های این کتاب نیز اشاره می‌شد.